Kartleggingsverktøy

Universell utforming i skoler og barnehager

1. opplag, 2021

Innhold

Et hefte til inspirasjon 3

Verktøy utviklet av og for kommunene 4

Detaljer gjør det lettere 7

Gir fasit både ute og inne 10

Fikk oversikt over utdaterte løsninger 13

Enkel kartlegging for små kommuner..... 16

Gir oversikt over uteområder..... 19

Tok grep etter kartlegging 21

Slik definerer vi universell utforming i Norge 24

KOMMUNESEKTORENS ORGANISASJON

The Norwegian Association of Local and Regional Authorities

Ansvarlige redaktører:
Christian Hellevang og Anne Gamme, KS.

Utvikling og produksjon:
Marianne Alfsen og Lena Storvand, Felix Media.

Journalist:
Lena Storvand, Felix Media.

Fotograf:
Fredrik Naumann/Felix Features.

Grafisk formgivning:
Ståle Hevrøy, Bly.

Trykk:
Byråservice.

Utgivelsesår: 2021

ISBN 978-82-93100-81-2

Dette heftet er utgitt av KS
KS er kommunesektorens interesse- og arbeidsgiverorganisasjon. Alle landets 356 kommuner og 11 fylkeskommuner er medlemmer, samt om lag 500 kommunale, interkommunale og fylkeskommunale bedrifter.

Temaheftet er inspirert av medlemmene i KS' kommunenettverk for universell utforming, som ble opprettet i 2013. Målet er å bidra til et inkluderende samfunn, gjennom å dele erfaringer og fjerne hindre.

KS kommunenettverk for universell utforming er finansiert med midler fra Kulturdepartementet.

Mange kommuner og fylkeskommuner kartlegger skoler og barnehager for å undersøke tilstanden når det gjelder universell utforming. Det gir kommunene og fylkeskommunene nyttig informasjon når de skal planlegge drift, vedlikehold og oppgradering av bygg. Det er også behov for å kartlegge uteområder.

Dette lille heftet er ment til inspirasjon – en enkel innføring i et et utvalg metoder og verktøy for kartlegging, samt erfaringer med kartleggingsarbeid.

IK BYGG:

Verktøy utviklet av og for kommunene

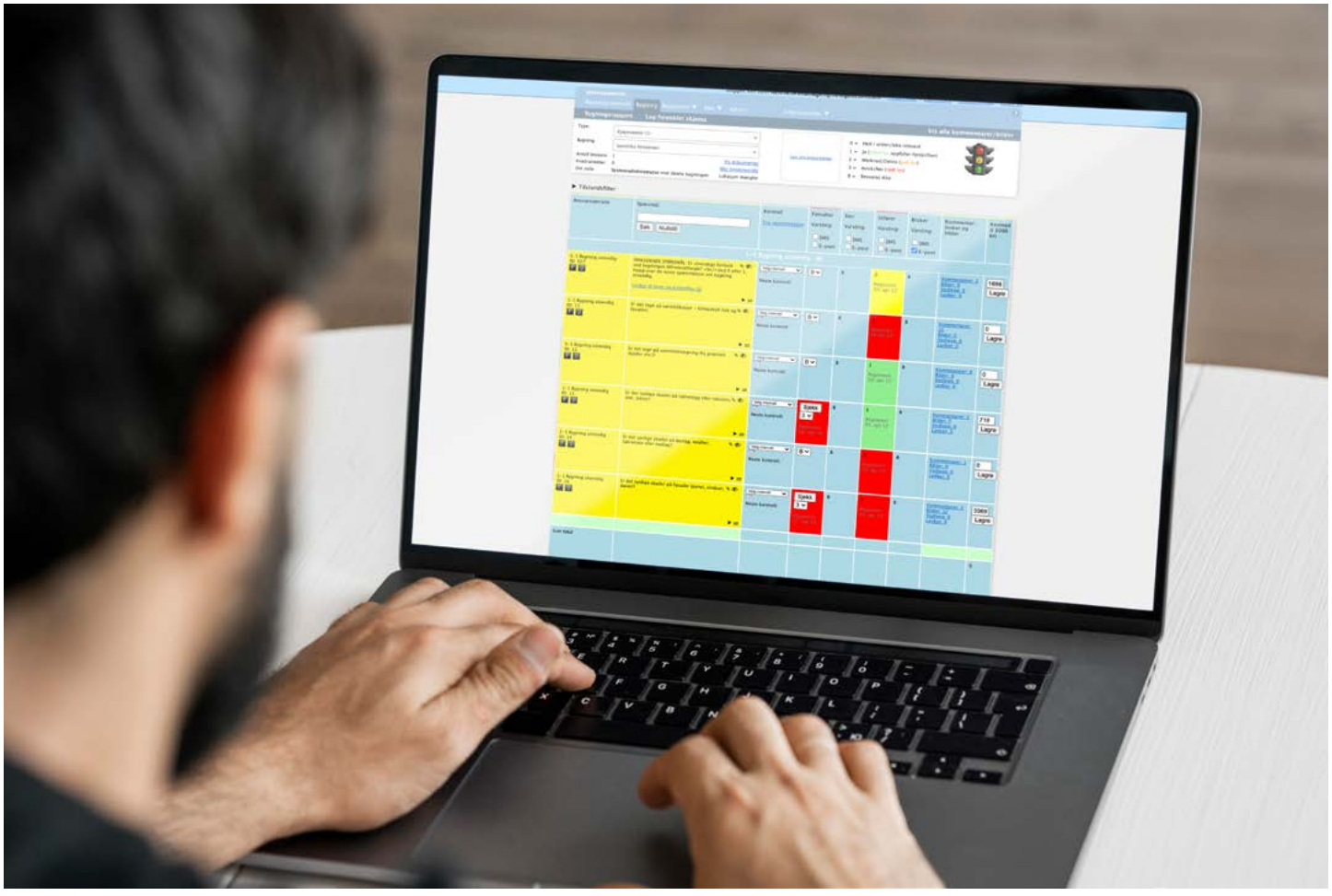

FARGER GIR OVERSIKT: IK Bygg gir oversikt via farger. (Foto: Adobe Stock og Bly)

Grønt for alt i orden. Gult for at noe ikke stemmer. Og rødt for alvorlige avvik. En kartlegging via IK Bygg gir dommen i form av farger. Systemet kan brukes uten forkunnskaper.

IK BYGG ER ET HELDIGITALT internkontroll-verktøy utviklet av og for kommunene. Med det kan man føre systematisk internkontroll med alle formålsbygg, og følge opp lover og regler.

– Det er et ganske omfattende verktøy. Enkelt sagt er det et system hvor vi bruker Norsk Standard til å definere tilstandsnivået: grønt, gult og rødt, forklarer Rune Aale-Hansen. Han er direktør i Norsk Kommunalteknisk Forening, som står bak IK Bygg.

– Grønt viser at det er i skjønneste orden, gult at noe ikke stemmer helt, og rødt at det er alvorlige avvik. Dette er et tydelig og pedagogisk opplegg: Hvis det meste er grønt, men en skole for eksempel lyser rødt, bør også varsellampene lyse, forklarer direktør Aale-Hansen.

FØDT AV FRUSTRASJON

Systemet oppsto som en følge av frustrasjon blant kommunale eiendomsforvaltere. De ønsket seg adskillig bedre oversikt enn kartlegging samlet i permer. I første omgang ble resultatene lagt inn i Excel, senere ble det videreutviklet, og til slutt oppsto den digitale varianten. Verktøyet utvikles stadig med nye moduler. I 2020 videreutviklet IK Bygg blant annet rapporterings- og avvikskontrollen for universell utforming på skoler.

I år trådte kommunelovens kapittel 25 i kraft. Det skjerper kravene til internkontroll: Kapitlet tydeliggjør større ansvar både for å føre internkontroll, og for rapportering overfor kommunestyret og kommunaldirektøren, sier Aale-Hansen, og legger til:

– Til syvende og sist er det jo kommunene som skal sette av tilstrekkelig midler til å følge opp resultatet av kartleggingen, dvs. nok midler til å sikre løpende drift og vedlikehold av kommunenes bygningsmasse.

KAN BRUKES AV ALLE

IK Bygg skal ifølge Aale-Hansen kunne brukes av folk uten forkunnskaper.

– Målet har vært å lage et verktøy som er så intuitivt og enkelt som mulig. I tillegg inneholder verktøyet lenker til den konkrete forskriftsteksten, så man kan lett klikke seg videre hvis det er behov for ytterligere

«Til syvende og sist er det jo kommunene som skal sette av tilstrekkelig midler til å følge opp resultatet av kartleggingen.»

Rune Aale-Hansen

informasjon. Både en rektor og en vaktmester er fullt ut i stand til å kartlegge sin skole med denne, forsikrer Aale-Hansen.

Kartleggingsverktøyet ligger i en app, og krever abonnement. De som er eiendomsforvaltere i kommunen har brukertilgang til hele systemet.

– Den enkelte bruker logger seg inn på appen og registrerer hvilke bygg på hvilke adresser som kartlegges. Hele byggets beskaffenhet kartlegges digitalt ved at man krysser av for grønt, gult eller rødt på de ulike målepunktene. Det kan for eksempel være at malingen flasser, at det ikke er trappefri adkomst til skolebygget, at uteområdet ikke er universelt tilgjengelig, at vinduene er utette, at dørene ikke kan lukkes helt, eller branndører som står åpne, eksemplifiserer Aale-Hansen.

DIGITAL RAPPORT

Via verktøyet kan man kjøre ut en digital rapport, for eksempel over alle skolene, for enkelt å få oversikt over tilstanden. Hvert bygg har en rekke kolonner med grønne, gule og røde ruter. Ved å klikke i hver rute får man opp informasjon om hva som ligger til grunn for fargen.

– Hele systemet er basert på eksisterende lover og forskrifter, og revideres årlig sammen med myndighetsrepresentanter. På den måten er vi sikre på å være ajour.

Over halvparten av landets kommuner bruker IK Bygg.

– Det betyr at vi har en stor base på formålsbygg i Norge, og derfor på et overordnet nivå har et bredt sammenligningsgrunnlag for å si noe om tilstanden.

Pris på et IK Bygg-abonnement avhenger av kommunestørrelse. Prisen varierer fra 5900 kroner (for kommuner med inntil 2000 innbyggere), til 25.900 kroner (for kommuner med over 50.000 innbyggere) per år. IK-bygg brukes av om lag 120 kommuner.

NES KOMMUNE

Detaljer gjør det lettere

Svært detaljerte kartleggingsspørsmål er viktig for å forstå nøyaktig hva man skal se etter.

DET MENER MARIT HOLTUNG og Jonas Landmark i Nes kommune.

– Er spørsmålene mer generelle, blir det litt mer opp til den enkelte kartleggers forkunnskaper hva man legger i det, og da er det en viss fare for at det går på skjønn, sier de to.

Marit Holtung er spesialergoterapeut, Jonas Landmark er driftsingeniør i Nes kommune, som bruker kartleggingsverktøyet til IK Bygg – med en tilleggsmodul utviklet av Stange kommune i samarbeid med Norsk Kommunalteknisk Forening (NKF).

Standardpakka til IK Bygg inneholder også mye om universell utforming, fastslår kollegaene. NKF jobber med å videreutvikle systemet for kontroll av UU i skoler. Men de mener altså at resultatet blir enda mer presist med tilleggsmodulen.

AUTOMATISKE ARBEIDSORDRE

Nes kommune har brukt IK Bygg i noen år.

– Det er et internkontrollsystem som vi benytter for alle formålsbygg. Det skal sørge for at vi oppfyller lover og forskrifter, og at vi har kontroll på bygningsmassen, sier Holtung og Landmark.

Systemet er koblet opp til et FDV-program (forvaltning, drift og vedlikehold).

– Det gjør en kartlegging veldig effektiv. Inne i systemet kan vi lage en arbeidsordre som går rett til drift og vedlikehold, som svarer ut når oppdraget er utført, forklarer Landmark, og legger til:

– I en del sammenhenger er det mest effektive selvsagt å jobbe helhetlig opp mot funnene, istedenfor å ta ett og ett. For eksempel å samle opp, og sette av noen dager hvor vedlikeholdsteamet kun maler for å utbedre alle steder det er manglende kontraster, eksemplifiserer Landmark.

KARTLEGGING I PRAKSIS

Rent praktisk foregår en kartlegging ved at man reiser ut med målebånd, lysmåler og bagasjevekt. Appen kan brukes på telefon, nettbrett eller pc. Når man trykker på uu-pakka, kommer det opp en spørsmålsrekke med status.

– Så setter vi en status på hvert eneste

VAR PÅ PLASS: Døråpneren inn til eldresenteret var på plass før kartleggingen, det samme gjaldt god kontrast mellom dører og vegg. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

spørsmål. Er avviket grovt blir det rødt, er det delvis feil blir det gult, og er alt i orden blir det grønt. I tillegg har vi lagt inn mange bilder, forklarer Holtung.

– Når en skole for eksempel består av fire bygg, gjør bildene det mye enklere å skjønne hvilket rom i hvilket bygg det dreier seg om.

Marit Holtung er opptatt av at effekten av kartlegging ikke bare handler om de tekniske resultatene, men også om bevisstgjøring. Derfor sørget hun for å sette sammen små, tverrfaglige team.

– Hvem som blir med på kartlegging varierer med bygget. Det kan for eksempel være representanter for helse, for skolen, for bygg og eiendom, kultur, verneombud eller elevråd. Det å ha mange involvert i en slik prosess skaper et eierforhold. Vi som holder på med universell utforming, snakker om det som om alle vet hva det er. Men det har vist seg at det ikke er sånn. Det er veldig nyttig med en slik konkretisering, sier Holtung.

– Dess flere man involverer, og jo mer engasjement man klarer på skape, dess flere er med på endringen, supplerer kollega Landmark.

POLITIKERNE PÅ LAGET

Kartleggingene etterfølges av oppsummerende rapporter som ligger inne i IK Bygg.

Holtung og Landmark er tydelige på at Nes kommune ikke hadde vært der de er med tanke på universell utforming om det ikke var for politikerne.

– Det startet med at rådet for funksjonshemmede henvendte seg til bygg og eiendom om en teleslynge. Det var i 2016. Dengang var bevisstheten veldig lav, sier Jonas Landmark.
Den senere kartleggingen, som Marit Holtung ledet, viste at kommunen manglet kunnskap. Senere ble hun frikjøpt for å kjøre basiskurs om universell utforming for alle ansatte i Nes kommune. Hun ble frikjøpt for midler via Bufdir.

Nes kommune har opprettet en ressursgruppe for universell utforming, og har en strategi og vedtatt handlingsplan for universell utforming 2019–2023.

FØR: Mørke stolper ved skolens inngangsparti. (Foto: Marit Holtung)

ETTER: Alle stolper er malt hvite, og dørene har fått hvit innramming. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

FØR: Inngangen til eldresenteret hadde rampe på siden, og trappen hadde støttehåndtak, men manglet håndløper. (Foto: Marit Holtung)

ETTER: Trapp med ny, tidsriktig håndløper som gjør trappegangen tryggere for alle. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

FØR: Gangveien opp til eldresenteret med et gjerde i tre. (Foto: Marit Holtung)

ETTER: Toppen av gjerdet har fått kontrastfarge, og har fått montert en rund håndløper som er god å gripe om. (Foto: Elisabeth Østnor)

BYGG FOR ALLE

Gir fasit både ute og inne

Bygg for alle kartlegger både bygg og uteområder. Verktøyet gir både en overordnet oversikt og innsikt på detaljnivå.

ER HOVEDADKOMSTEN TRINNFRI? Finnes det heis? HC-toalett? Er sideadkomsten trinnfri? Slike ja-nei-spørsmål besvares i *Bygg for alle*. På den måten får man en overordnet oversikt over hvordan det er fatt.

Men verktøyet kan også gi detaljkunnskap over tilstanden til både bygg og uteområder – målt opp mot alle krav i byggteknisk forskrifter (TEK) og anbefalinger i relevante standarder.

BRUKER PLANTEGNINGER

Verktøyet består av tre moduler: En forvaltnings-, en registrerings- og en publikumsmodul. De to førstnevnte er gratis for kommuner, fylkeskommuner og andre offentlige aktører.

Åse Danbolt i Statsbygg har siden 2011 vært prosjektleder for «UU mot 2025». Danbolt er utdannet ergoterapeut og interiørarkitekt, og har en master i eiendomsutvikling og forvaltning.

Hun forklarer kartlegging via *Bygg for alle* slik:

– Når vi skal registrere et bygg tar vi for oss en plantegning. Alle skal kunne bruke bygget og tilliggende utomhusareal på en likestilt måte. Vi registrerer alle besøksmålene som skal sjekkes, og tegner dette inn på plantegningen. Deretter bygger vi den samme stien i *Bygg for alle*, i form av en mappestruktur, sier hun, og eksemplifiserer:

– For å kunne ivareta universell utforming i dette rommet: Er døren bred nok? Terskelen lav nok og avfaset? Har rommet tilstrekkelig snuareal for en rullestol? Hvordan er kontrastene? Lydforhold? Hvis det er en heis: Er det speil i heisen? I så fall: Er dette lavt nok, så det kan brukes som ryggespeil?

INNEHOLDER ALLE KRAV OG ANBEFALINGER

Danbolt sier at noen synes *Bygg for alle* innebærer mye registrering.

– Men *Bygg for alle* stiller ikke egne krav,

MANGE MULIGHETER: *Bygg for alle* er et digitalt verktøy som gir oversikt både over helhet og detaljer.
(Foto: Adobe Stock og Bly)

«Bygg for alle gir oversikt over hva som er bra nok og hvilke tiltak som er nødvendige.»

Åse Danbolt

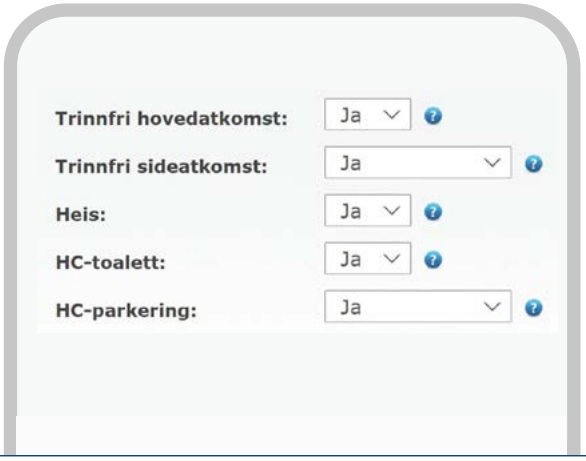

programmet tar opp i seg alle de krav og anbefalinger som vi må følge for å ivareta universell utforming, forklarer hun, og legger til:

– På den måten gir *Bygg for alle* en fin oversikt over hva som er bra nok og hvilke tiltak som er nødvendig.

Registreringen gir umiddelbar oversikt over avvik – enten man har glemt å registrere noe, eller registrerte mål avviker fra kravene:

– Feltene hvor det mangler informasjon får rød tekst, felter hvor man ikke er i henhold til kravene får blå informasjonstekst: Hva som er målt, og hva som er kravet, forklarer Danbolt.

EFFEKTIV OVERSIKT

Hun påpeker at hver enkelt selv velger hvor mye man vil registrere.

– Men i Statsbygg registrerer vi byggene og tilliggende utomhusareal fullt ut. Arbeids- og publikumsbygg skal være universelt utformet, da er det for oss viktig å få oversikt over alle tiltaksbehovene, hva som imøtekommer kravene, samt hva og hvor avvikene er.

Etter kartlegging og registrering hentes det ut en tiltaksrapport som gir oversikt over hva som må gjøres. Rapporten danner grunnlag for videre arbeid. Behovene for tiltak legges inn i årsplanen, eller som langtidsplan i SESAM.

– SESAM er Statsbyggs system for forvaltning, drift, vedlikehold og utvikling (FDVU). *Bygg for alle* kan kobles opp mot dette, og andre systemer. Tiltakene samkjøres ofte med andre drifts- og vedlikeholdstiltak, forklarer Danbolt, som mener at nettopp denne fremgangsmåten er smart.

– En oversikt over UU-avvik koblet med en slik plan, kan være veldig ressursøkonomisk. Er det for eksempel uansett behov for å skifte ut belysning, kan man samtidig sørge for å lukke et eventuelt UU-tiltak og ivareta ENØK-tiltak og HMS-tiltak, eksemplifiserer hun.

ENKEL DOKUMENTASJON

Danbolt påpeker at flere krav i byggteknisk forskrifter (TEK) er gitt som funksjonskrav.

– Da er det krav om at man dokumenterer skriftlig hvordan det er løst. Det løser *Bygg for alle*: Når tiltak er utført, oppdateres informasjonen, sier Åse Danbolt.

– *Bygg for alle*-verktøyet videreutvikles stadig. De seneste årene er det for eksempel lagt inn flere wiki; en kort veiledningstekst som skal være til hjelp i registreringen. Videre pågår det blant annet et mulighetsstudium i samarbeid med SmartDrift-prosjektet, hvor målet er at UU-data skal samspille og visualiseres med andre, sier Åse Danbolt i Statsbygg.

HALDEN KOMMUNE

Fikk oversikt over utdaterte løsninger

Gjennom *Bygg for alle* har Halden kommune kartlagt blant annet Hjortsberg skole. Nå jobber de med å omsette funnene til handling.

HOVEDINNGANG: Innerst i hjørnet og uten tilgang for alle, fastslår Bente Bjørk.
(Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

HJORTSBERG SKOLE er en typisk gammel skole – med et eldre hovedbygg, og hvor nye bygg har kommet til ettersom behov har meldt seg. Skolen har flere bygg etter ulike tekniske forskrifter.

Hovedbygget har innvendige nivåforskjeller og mange tunge dører. Kartleggingen viste blant annet at det riktignok finnes en rampe for å komme seg inn i bygget, men at den ikke innfrir krav om trinnfri hovedinngang for alle.

– For rampen er plassert som en bi-inngang, forteller Bente Bjørk.

Hun er ergoterapeut i Halden kommune, og var den som tok i bruk *Bygg for alle* i kommunen.

MANGE GAMLE LØSNINGER

Kartleggingen avdekket en rekke utdaterte løsninger. Blant annet er det kronglete å komme frem til rektors kontor, HC-toalettet er i første etasje, sløydsalen i kjelleren – og det er kun trapp opp til aulaens scene.

– Løsningene er gamle, og man har gjort så godt man kan opp gjennom årene. De bærer preg av tilrettelegging, sier ergoterapeuten.

KOM OVER KARTLEGGINGS-KNEIKA

Kommunen søkte og fikk midler fra BUFDIR om prosjektering, og utbedringsprosessen er i gang. Skolen, eiendomsavdelingen og en arkitekt samarbeider nå om å finne løsninger som både ivaretar bygget og kravene om likeverd og tilgjengelighet.

Bente Bjørk ønsker at et kartleggingsverktøy skal være brukervennlig og stabilt. Da hun kom over kneika, synes hun

IKKE HOVEDINNGANG: Rampen er ikke ved hovedinngangen, men ved en av de andre inngangene. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

INNENFOR HOVEDINNGANGEN: Rektor Ann Kariin Depui står innenfor hovedinngangen. Til høyre ligger personalrommene, trappen rett frem leder inn til en klasseromsfløy. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

Bygg for alle ble greit å bruke.

– Men i begynnelsen syntes jeg det var litt overveldende. Jeg var alene om å skulle kartlegge, det er lurt å tenke på opplæring og support. Det finnes løsninger på dette med opplæring, understreker Bjørk.

Hun er administrator for *Bygg for alle* i sin kommune, og kan legge til andre kolleger. Selve kartleggingen gjennomføres ved å ta med seg en datamaskinen, tommestokk, kamera og luxmeter ut i felt. Bjørk logger seg inn på *Bygg for alle*, og alle resultater legges direkte inn.

MYE HJELP I VERKTØYET

– I begynnelsen lurte jeg på mange detaljer. Det var viktig å ta de riktige målene og vurderingene. For eksempel: Hva er kriteriene for vurdering av kontrast mellom dørblad/karmlister og vegg? Nå finnes det en forklaring på det, men ikke da jeg startet. Det kan også være vanskelig å måtte svare ja/nei på spørsmålet om inngangen er tydelig markert i fasaden og om den er lett å finne. Med tiden har *Bygg for alle* blitt mye mer utviklet. Via en informasjonskapsel står det akkurat hvordan du skal gjøre det, sier Bjørk.

Kartleggingen er lagt opp som en trestruktur, hvor man kan klikke seg dypere inn i materien.

– Denne trestrukturen gir en verdifull oversikt over sammenhenger. Det hjelper for eksempel ikke at et rom er helt i orden, hvis det er to barrierer på veien dit. Man må få oversikt over helheten. For å kartlegge en kommunikasjonsvei starter du ute på parkeringsplassen, og går helt inn i klasserommet, eksemplifiserer hun.

GJENNOM PERSONALAREALET: Eneste vei til rektors kontor går gjennom denne gangen, som er et areale for personalet. I tillegg er døren inn til kontoret for smal for en rullestol. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

NED TIL DOENE: En mørk trappegang leder ned til doene. (Foto: Fredrik Naumann/Felix Features)

KS

Enkel kartlegging for små kommuner

Solveig Dale har på oppdrag fra KS utviklet to hefter for enkel kartlegging av opparbeidede utearealer og publikumsbygg. Heftene består av konkrete sjekkpunkter.

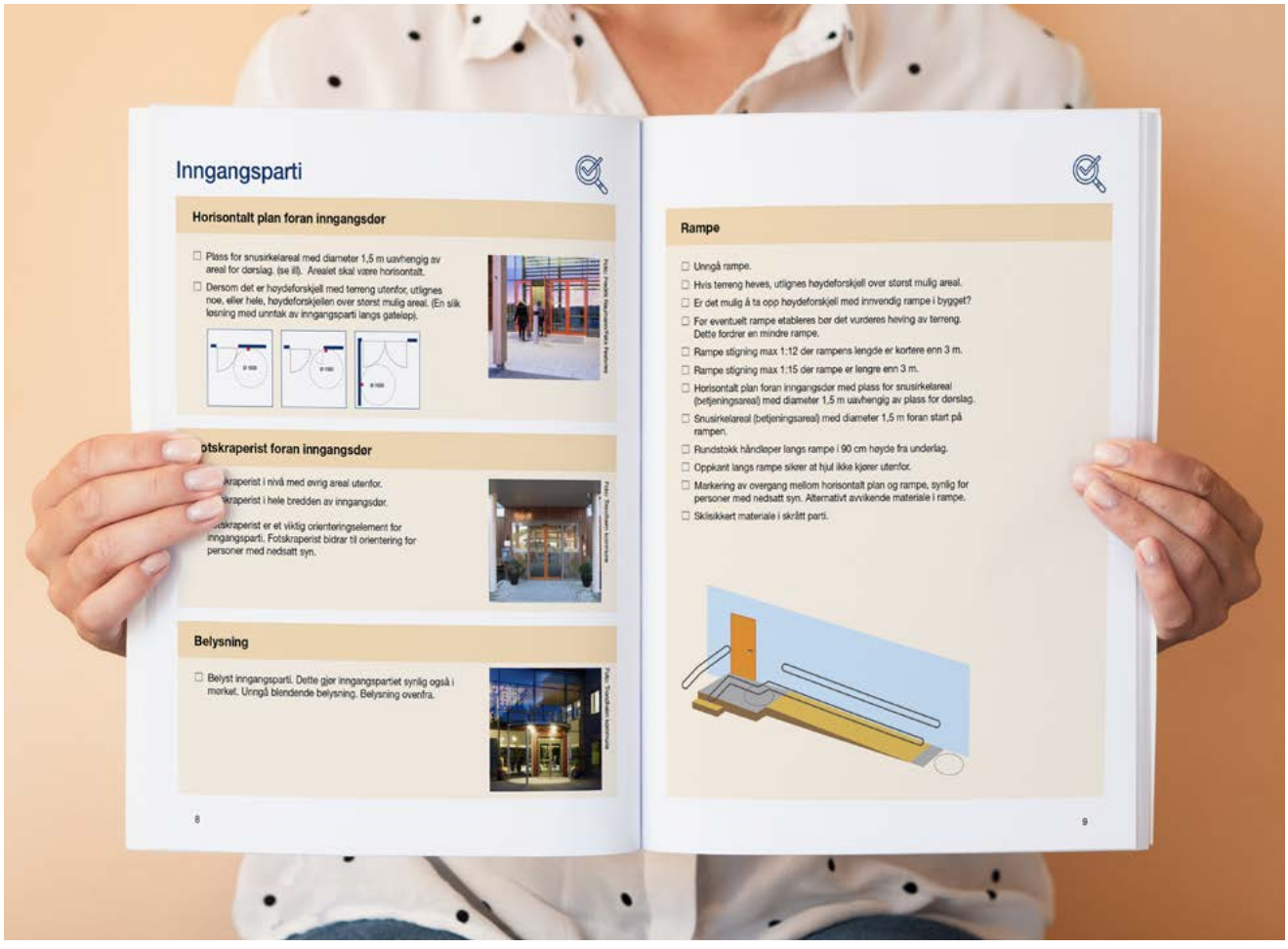

OVERSIKT: Heftene gir en oversikt over tilstanden, og kan enkelt brukes av alle. (Foto: Adobe Stock/Bly)

– **FOR AT FOLK** skal kunne komme i gang, opplever jeg at det er behov for noe som er veldig konkret og nedpå: Hva er det man skal se etter? De to heftene jeg har laget er noe alle kan ta i bruk, og som derigjennom gir kunnskap om temaet, forklarer Dale, som er rådgiver i universell utforming i Trondheim kommune.

LAGET PÅ IMPULS

De to kartleggingsheftene er reviderte versjoner av en enkel utgave som ble til impulsivt i forkant av en nettverkssamling i KS-regi for noen år siden.

– Vi skulle på befaring, og jeg syntes vi måtte ha noe konkret å gå ut ifra. Heftet var i hovedsak ment som tips og råd, som et første skritt på veien til økt bevissthet, fullt av bilder og illustrasjoner. Det gjaldt å ikke gjøre det så vanskelig. Heftene er ikke uttømmende og henviser ikke til tekniske forskrifter. Tekniske forskrifter skal uansett følges ved prosjektering av nye bygg og ved større ombygginger, understreker Dale.

TRINN FOR TRINN

Heftene viser hvordan man kan gjennomføre en kartlegging.

– Ta utgangspunkt i plantegninger og tegn en rute for kartlegging gjennom bygget. Romnummer og avvik kan noteres rett i heftet, forklarer Dale.

Dale sier kartlegging uten noen form for verktøy blir tilfeldig.

– Du må vite hva du skal se etter, rapportere konkret og nøyaktig, og henvise til hvor i bygget avviket finnes. Så må kartleggingen løftes videre for gjennomføring av tiltak. En kartlegging med påfølgende formidling av resultater vil gi en økt forståelse for tematikken, og kan gjøre det enklere å få implementert universell utforming i kommunen, poengterer Dale.

Hun sier det gjelder å tenke både på detaljnivå og overordnet nivå når det gjelder universell utforming.

> «For at folk skal kunne komme i gang, opplever jeg at det er behov for noe som er veldig konkret og nedpå.»
>
> Solveig Dale

– Kun detaljfokus blir ikke fullgodt alene, ei heller kun de store linjene. Kombinasjonen gjør at du lettere kan forstå hva som må til for å skape inkludering.

HELHETLIG PLANLEGGING

Kartlegging har ifølge Dale to effekter:

– Det handler ikke bare om å finne og lukke avvik, men om å ta helhetsgrep når vi planlegger. Universell utforming er et viktig element i bærekraftsarbeidet. Bærekraftsmålene handler om inkludering og verdighet, at alle skal kunne delta i samfunnet, ikke i form av særløsninger, men løsninger som inkluderer mangfoldet av brukerbehov.

Ønsket om økt kunnskap var utgangspunktet for Solveig Dales masteroppgave om universell utforming i 2009. Hun studerte da folkehelsevitenskap ved Nordiska hälsovårdshögskolan i Gøteborg.

Dale er utdannet ergoterapeut, og har jobbet med universell utforming i en årrekke.

– Min bakgrunn som ergoterapeut gir kanskje et ekstra engasjement for det fysiske miljøet. Bygninger og uteareal må utformes så man

kan være så selvstendig som mulig, og inspireres til å være i aktivitet, til å ta omgivelsene i bruk.

TETT SAMARBEID

Dale ble kontaktet av Sømna kommune. De ønsket å vite mer om temaet, og hva de skulle gjøre for å komme i gang med arbeidet – et ypperlig utgangspunkt for å skrive en masteroppgave. I den forbindelse ble to skolebygg og fire barnehagebygg kartlagt. Solveig brukte et prosjekteringsverktøy for universell utforming av publikumsbygg, utviklet av Porsgrunn og Trondheim kommune, i kartleggingsarbeidet.

Verktøyet eies nå av Direktoratet for byggkvalitet.

– Jeg tenkte at dette verktøyet ikke bare kunne brukes til prosjektering, men også kartlegging. Det viste seg hensiktsmessig.

Kartleggingen i Sømna kommune foregikk i nært samarbeid med teknisk etat, barnehagestyrere og rektorer ved skolene. Blant funnene var blant annet mangel på trinnfri adkomst, mangelfull skilting, dårlig belysning og mangel på kontraster.

– Funnene ble rapportert til kommunen, og ble fulgt opp med tiltak, blant annet på dugnad. Mangel på kontraster i en barnehage ble enkelt løst ved at noen foreldre malte det mørke trepanelet lysere og man fikk dermed kontrast til dørene. Det er ofte ikke så mye som skal til, poengterer Dale.

ØKT BEVISSTHET

I tillegg til kartleggingsarbeidet holdt Dale flere innlegg om universell utforming for Sømna kommune – for å øke kunnskap om universell utforming på administrativt og politisk nivå, i teknisk etat og blant rektorer og barnehagestyrere. Etter et år gjorde Solveig Dale en oppfølgende analyse i Sømna kommune om hva som er viktig for implementering av universell utforming i en kommune.

Resultatene viste blant annet at kartlegging av publikumsbygg ga større bevissthet om universell utforming.

– Analysen tydeliggjorde også at bruk av bilder av gode løsninger ga ditto forståelse for tiltakene, og at det var behov for økt kunnskap om og forståelse for temaet. Det er nødvendig med tverretatlig samarbeid mellom teknisk og helse og forankring for arbeid med universell utforming både administrativt og politisk, sier Solveig Dale.

Gratis hefter

Heftene Solveig Dale har produsert for KS heter:

- *Publikumsbygg – Universell utforming, kartlegging, tips og råd*
- *Opparbeidet uteareal – Universell utforming, kartlegging, tips og råd*

Kan bestilles gratis fra ordre@lupro.no

KARTVERKET

Gir oversikt over uteområder

Parkeringsområder, veier, hvileplasser, friluftsområder: Via Kartverkets kartleggings-app får du oversikt over nøkkelelementer utendørs. Grensen går rett innenfor byggenes inngangspartier.

APP GIR OVERSIKT: Med kart i bakgrunnen vet du hvor du befinner deg. (Foto: Adobe Stock/Bly)

KARTVERKETS APP KAN du laste ned på telefon og nettbrett, eller bruke i en hvilken som helst nettleser på datamaskinen, – og ta med deg ut i felt. Appen kan knyttes direkte til GPS-signaler (telefon og nettbrett), og gir nøyaktig posisjonering: Med et kart i bakgrunnen ser du akkurat hvor du er.

– Så går du igjennom en rekke sjekkpunkter. Ta for eksempel adkomsten til en skole, sier Sven Michaelis.

Han er senioringeniør ved Kartverket Møre og Romsdal, og er sammen med kollega Katrin Bogelsack ansvarlig for opplæring i bruk av appen og selve kartleggingen.

FOKUS UTENDØRS

– Via Kartverkets app kan man for eksempel kartlegge tilkomsten til skolen. En skole har en hovedinngang du må ta deg frem til. Inngangen er knyttet til en parkeringsplass, eller bussholdeplass. Hvordan er parkeringsplassen? Og veien fra denne til inngangsdøren? Er det stigning frem dit? Trapp som hindrer en rullestol å komme inn? Eller en rampe? Hvordan er i så fall stigningen og bredde på rampen? Og har døren terskel? Hva slag dør er det, automatisk eller manuell? eksemplifiserer senioringeniør Michaelis.

Kartverkets app fokuserer i all hovedsak på utendørs infrastruktur.

– Mandatet for kartverket er på utsiden, men det hjelper ikke med god tilkomst til skolen hvis du møter en dør du ikke kommer inn gjennom. Derfor gjelder det altså til og med døra inn i bygget, forklarer Michaelis.

Via appen kan du for eksempel også kartlegge parkeringsplasser:

– Hvordan er overflaten? Jevn? Ruglete? Hvordan er hellingen? Hvor mange tilgjengelige plasser er det i forhold til den fastsatte prosentandelen? Hvordan er disse skiltet? Hva med målene på plassene – er de store nok til at en rullestolbruker kan komme ut og inn av bilen? Og – hvis plassen er avgiftsbelagt – hvor er billettautomaten plassert, og i hvilken høyde? forklarer Sven Michaelis.

FORFLYTNING OG SYN

Kartleggingen gir oversikt over hvordan området er, og tydeliggjør hva som kan gjøres for å bedre tilgjengeligheten.

– Gjennom fokus på en rekke nøkkelelementer dekkes behov for ganske mange mennesker. For kommuner som ikke har gjort en slik kartlegging før, vil det å ta tak i funnene gjerne innebære et ganske stort sprang. Men det vil fortsatt være noe som faller utenfor. Verktøyet hjelper til å åpne øynene, men det er bare et startpunkt. Vi har ikke verktøy for å gå videre inn i hver eneste detalj, og vi fokuserer på hindringer som gjelder forflytning og syn, understreker Michaelis.

Via Kartverkets *Norgeskart.no* kan du finne ut om et område er kartlagt eller ei, og hva kartleggingen viser. Ute i felt fokuserer kartleggingen mye på svaralternativene ja/nei, og på tallverdier. Verktøyet oppdateres i henhold til endringer i standarder. Svarene legges direkte inn i en database som er koblet til Norgeskart.no. Data kan også hentes som fil eller tjeneste via Geonorge.no. Data er tilgjengelig for alle.

SØK OM TILSKUDD

Du kan søke midler til kartlegging fra Kartverket. Siden 2015 er i snitt 20–25 prosjekter årlig blitt tildelt kartleggingsmidler.

– Mange kommuner trenger startfinansiering for å begynne kartlegging, men vi opplever at mange blir temmelig selvgående etter hvert, sier Sven Michaelis i Kartverket.

Sjekk: Kartverket.no for mer informasjon om frister og kriterier.

HAUGESUND KOMMUNE:

Tok grep etter kartlegging

Traseen gjennom Haraldsvang friluftsområde rommer mange funksjoner. Turveien er både skolevei og vei til jobb og fritidsaktiviteter. Etter en grundig kartlegging ble veien kraftig forbedret.

FØR: Kartlegging viste at turveien Vangen var smal, hullete og humpete. (Foto: Elisabeth Østnor/ Haugesund kommune)

ETTER: Bredere, og med nytt dekke og belysning. (Foto: Elisabeth Østnor/ Haugesund kommune)

HVER DAG RUSLER, går, triller og sykler unge og gamle på denne snaue kilometeren, som fører til Haugesund idrettspark – hvor også Haraldsvang ungdomsskole ligger. For noen år tilbake brukte Haugesund kommune Kartverkets kartleggingsverktøy for å få sjekke tilstanden.

HULLETE OG HUMPETE

– Fasiten viste at veien hadde for store nivåforskjeller, og dermed ble for bratt. Det var masse hull i dekket, den var steinete og humpete, sier Elisabeth Østnor.

Hun er samferdselsplanlegger i enhet for byutvikling i Haugesund kommune, og har initiert og koordinert kartleggingsarbeidet. Kommunen brukte studenter til selve kartleggingen. Lønnen ble dekket av midler de hadde søkt om og fått innvilget av Kartverket. Studentene tok Kartverkets årlige sommerkurs, deretter bar det ut i felt med app og et stort vater.

FØR: Bratt og dobbelt så lang vei som den nye snarveien. (Foto: Elisabeth Østnor/Haugesund kommune)

ETTER: Ny snarvei, som er tilgjengelig for alle. Veien ligger nær Gard barneskole i Haugesund, og knytter et stort gang- og sykkelveinett sammen fra vest mot barneskolen, og videre til idrettsparken. Kommunen har blant annet brukt trafikksikkerhetsmidler til dette prosjektet. (Foto: Elisabeth Østnor/Haugesund kommune)

– I tillegg ligger det en veldig konkret veileder for gjennomføring på Kartverkets sider, sier Østnor.

Resultatet av kartleggingen ble at nivåforskjellene ble utjevnet, hullene tettet og dekket ble jevnere.

GIR ENKLERE PRIORITERING

– Dette ble vinn-vinn for veldig mange: Veien gjennom friluftsområdet fungerer både som vei til skole, fritidsaktiviteter og jobb, sier Østnor, som mener det er essensielt med grundig kartlegging.

– Når du har kartlagt det hele og definert de viktigste traseene, har du et skikkelig grunnlag for prioritering: Hvor er det viktigst med tiltak? Noen steder er det for eksempel helt essensielt at barn med rullestol kommer seg frem til skolen sin. Og at eldre kan gå med rullator. Får du en pott med midler til universell utforming, er kartlegging et viktig verktøy for å prioritere midlene riktig i en kommune, sier hun.

KOMBINERTE MED BARNETRÅKK

Nettopp derfor har Haugesund kommune kombinert Kartverkets app med DOGAs *Barnetråkk*. Barnetråkk er «et digitalt verktøy og undervisningsopplegg som lar barn fortelle planleggere, kommunen og lokalpolitikere hvordan de bruker stedet der de bor og hva de vil ha annerledes». I praksis innebar denne kombinasjonen mye manuelt arbeid.

– Det ideelle hadde vært at Barnetråkk hadde ligget inne i Kartverkets app. Barnetråkk viser for eksempel hvilke veier de fleste barna går til skolen. Kombinert med Kartverkets verktøy ble det lettere å velge ut hva vi burde prioritere. På denne måten ble det også tydeligere hvilke midler vi kunne søke om. Noen ganger handler det for eksempel ikke bare om å søke om midler til universell utforming, men også til trafikksikkerhetsmidler, forteller Elisabeth Østnor.

«Universell utforming er et viktig element i bærekraftsarbeidet. Bærekraftsmålene handler om inkludering og verdighet, at alle skal kunne delta i samfunnet, ikke i form av særløsninger, men løsninger som inkluderer mangfoldet av brukerbehov.»

Solveig Dale i Trondheim kommune

Slik definerer vi universell utforming i Norge

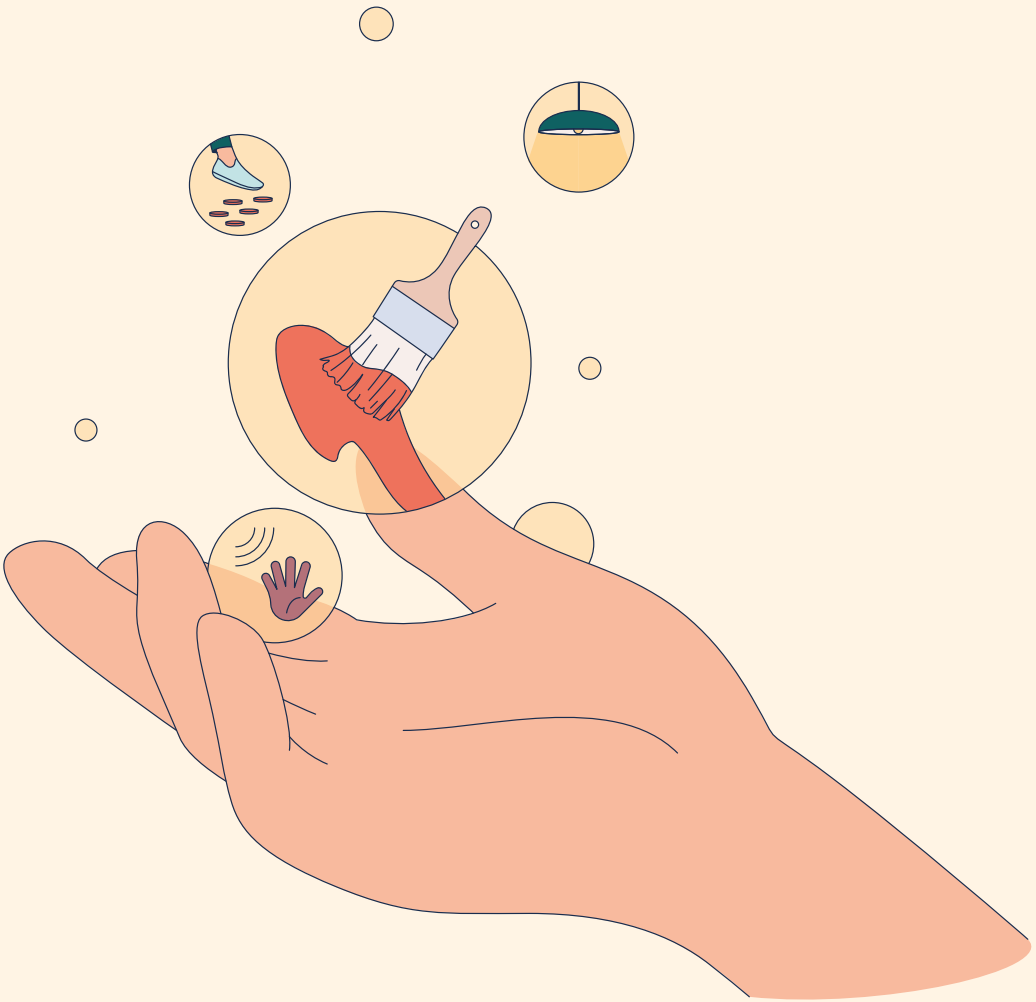

Illustrasjon: Bly.as

I Norge baserer vi forståelsen av universell utforming på en amerikansk definisjon og syv prinsipper fra 1997.

Prinsippene ble utviklet av en gruppe arkitekter, produktdesignere, ingeniører og miljødesignere tilknyttet Centre for Universal Design ved North Carolina State University i USA. Arbeidet ble ledet av Ron Mace, som på 1980-tallet formulerte begrepet «universal design».

Den amerikanske arkitekten var selv rullestolbruker. Ideen om universell utforming vokste ut av en frustrasjon over begreper som «barrier free» (uten hindre) og «accessibility» (tilgjengelighet). Han mente de var stigmatiserende, fordi de ble oppfattet som spesielle løsninger for personer med nedsatt funksjonsevne. Løsninger som eksponerte handikap og annerledeshet, fremfor å integrere og fremheve de som er felles menneskelig.

Mace ønsket å introdusere et designbegrep og en designstrategi som opphevet skillet mellom «dem» og «oss». Som tok høyde for det menneskelige mangfold og endringer i livstidsperspektiv. Universell utforming skal ifølge Mace gjøre produkter og omgivelser brukervennlige for alle i størst mulig utstrekning, uten behov for tilpasning.

Norske lover og forskrifter definerer konkrete krav til universell utforming i Norge – tuftet på prinsippene. Men prinsippene er i seg selv nyttige rettesnorer for alle som jobber med utforming.

Utforming av produkter og omgivelser som kan brukes av alle mennesker, i så stor grad som mulig, uten behov for tilpasning eller spesiell utforming.

Syv prinsipper for universell utforming

1 **Like muligheter for bruk**

Utformingen skal være brukbar og tilgjengelig for personer med ulike ferdigheter.

2 **Fleksibel i bruk**

Utformingen skal tjene et vidt spekter av individuelle preferanser og ferdigheter.

3 **Enkel og intuitiv i bruk**

Utformingen skal være lett å forstå uten hensyn til brukerens erfaring, kunnskap, språkferdigheter eller konsentrasjonsnivå.

4 **Forståelig informasjon**

Utformingen skal kommunisere nødvendig informasjon til brukeren på en effektiv måte, uavhengig av forhold knyttet til omgivelsene eller brukerens sensoriske ferdigheter.

5 **Toleranse for feil**

Utformingen skal minimalisere farer og skader som kan gi ugunstige konsekvenser, eller minimalisere utilsiktede handlinger.

6 **Lav fysisk anstrengelse**

Utformingen skal kunne brukes effektivt og bekvemt med et minimum av besvær.

7 **Størrelse og plass for tilgang og bruk**

Hensiktsmessig størrelse og plass skal muliggjøre tilgang, rekkevidde, betjening og bruk, uavhengig av brukerens kroppsstørrelse, kroppsstilling eller mobilitet.

FNs KONVENSJON OM RETTIGHETENE TIL MENNESKER MED NEDSATT FUNKSJONSEVNE

Norges tilnærming til mennesker med funksjonsnedsettelse er rettighetsbasert. Krav til universell utforming er derfor også basert på FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, slik de er definert i artikkel 2:

Med «universell utforming» menes utforming av produkter, omgivelser, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming. «Universell utforming» skal ikke utelukke hjelpemidler for bestemte grupper av mennesker med nedsatt funksjonsevne når det er behov for det.

LIKESTILLINGS- OG DISKRIMINERINGSLOVEN

Krav til universell utforming ligger nedfelt i flere norske lover og forskrifter, som plan- og bygningsloven og teknisk forskrift (Tek 17). Likestillings- og diskrimineringslovens kapittel 3, paragraf 17, definerer universell utforming som:

«Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, inkludert informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjoner kan benyttes av flest mulig, uavhengig av funksjonsnedsettelse.»

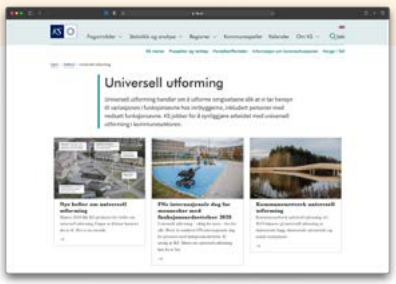

KS-RESSURSER

Les mer om KS´ arbeid med universell utforming på våre hjemmesider: https://www.ks.no/fagomrader/velferd/universell-utforming/

Design: Bly.as 09-2021

Postadresse:
Postboks 1378 Vika, 0114 Oslo

Besøksadresse:
Haakon VIIs gt. 9, 0161 Oslo

Telefon: 24 13 26 00
E-post: ks@ks.no

www.ks.no

ISBN 978-82-93100-81-2